

LBRIS

We know
books

Gina STOICIU

ACASĂ
Cei plecați în lume

CUPRINS

Partea I

Cei plecați în lume.....	11
1. Enigma plecării	13
Coincidențe semnificative	14
Expatriați și statornici	17
2. O datorie de memorie	20
Cei plecați în lume	20
Exilul: două erori de anticipare	22
Datorie de memorie.....	25
De ce scriem?	27
3. Memoria literară a exilului.....	30
Vladimir Nabokov: „Vorbește, memorie!”	31
Dany Laferrière: <i>Mirosul de cafea</i>	32
Amin Maalouf: <i>Dezorientații</i>	34
Milan Kundera: <i>Ignoranța</i>	36
Andrei Makine: <i>Viața unui bărbat necunoscut</i>	37
Atiq Rahimi: <i>Syngué sabour</i>	39
Norman Manea: <i>Umbra exilată</i>	40
Dimensiunea culturală a memoriei.....	42
Dimensiunea psihanalitică a memoriei.....	44
4. De unde plecăm?.....	47
Plecăm dintr-o cultură și o școală	52
5. Plecăm dintr-o lume: Socialismul trăit.....	56
Socialismul din România, o construcție	56
Povestea lui Lili.....	58
Statul-Partid. Infantilizarea. Intelectualii și puterea.....	60
(1) Statul-Partid și democrația populară	60
(2) Sindromul infantilizării	63
(3) Intelectualii și disidența	64
Politica între mit și realitate.....	66
(1) Procesul. Inamicul și conspirația.....	66
(2) Unitatea nației și Salvatorul.....	69
Cozile pentru hrană	70
Lumea liberă, orizont de libertate.....	73

Mitul Occidentului	73
6. Traversarea oceanului. O altă lume	77
America imigranților	77
Etape și provocări ale integrării	79
Cum se adaptează românul?	84
Zebra culturală	85
7. Adaptarea: etape, provocări, stări și efecte	87
Înstrăinare	87
Sindromul barierelor: Zid sau pod?	89
În orchestră și în ipostază solistică	93
8. Teatralitatea gândirii	95
Un cuplu reușit: cercetare și roman	95
Tentația metaforelor	99
Elefantul și cei șase orbi	101
Hărți mentale și interdisciplinaritate	103
Ideologizarea gândirii	104
Intelctualii critici	106
Și mitul Occidentului?	107

Partea a II-a

Unde mai este ACASĂ? .....

111

1. La un ocean distanță	113
Canada și canadienii	113
Quebecul: obsesia identitară	117
Montreal	125
New York, New York	128
2. Pe cântarul identității. Răsucirea identitară	132
Transculturalul: Cazul scriitorului Constantin Stoiciu	132
Identitatea este ca durerea de dinți	135
Ricordați di noi! (Aduceți-vă aminte de noi!)	137
Identitatea: o poveste de geografie și istorie	137
Dorul de țară	141
Capăt de drum	144
3. Casă și acasă	147
Casa: un loc	147
Acasă: refugiu, intimitate, interioritate	148
4. Prietenii și trenul vieții	150
Prietenia	150
Prietenii	152

5. Andrei	158
Un parcurs singular	158
Andrei și nomadismul mondializat	164
Timpul care trece	165
6. Familia și generațiile	167
Brazii lui Andrei și arșarul lui Alexandru	167
Vladimir. Viața de la început	169
Timpul generației	170
7. Enigma întoarcerii	174
Întoarcerea ca așteptare: Constantin Stoiciu	174
Noduri de întoarcere	176
Angoasa întoarcerii	179
Întoarcerea ca dezorientare	180
Sindromul de captivitate	182

În loc de încheiere: Unde mai este acasă? .....

187

L-am întrebat pe Alexandru .....

187

1. Enigma plecării

*Exilul veritabil nu este de a fi extras din țara ta,
ci de a fi obligat să trăiești în țara ta,
când nu mai găsești nimic din ceea ce te făcea să o iubești.*

Edgar Quinet

Aventura plecării

Ce ți se poate întâmpla, chiar de nu ți-ai imaginat vreodată?

Fac parte dintre exilații epocii lui Ceaușescu. Se spunea despre ei că ar fi *fugiții*. Dar nu am fugit. În vara anului 1981 am obținut o viza pentru toți trei: mama, tatăl și copilul. Era pentru o mică vacanță la rude, în Atena. Andrei avea 10 ani. Am plecat cu mașina Dacia bleu și bagaje pentru zece zile. Cum să ne imaginăm că era o călătorie fără întoarcere? Tocmai cumpărasem un apartament central, pe care reușisem să-l amenajăm. Aveam *un acasă*, pe care îl consideram definitiv. Cum să ne imaginăm că vom ajunge în Canada, o țară care nu exista nici măcar în imaginația noastră? Că în 1983, Andrei își va continua școlaritatea la Montreal în franceză, scriitorul Constantin Stoiciu va fonda în 1983 editura *Humanitas* în limba franceză, iar eu îmi începeam carieră universitară într-o limbă care nu era a mea?

Hotărârea de a nu ne mai întoarce a fost imprevizibilă. Comunismul și lagărul socialist țin acum de Istorie, dar în anii 1980 nimeni nu anticipa implozia comunismului. *Cortina de fier* părea eternă. Deși Occidentul era perceput ca *lumea liberă*, exilul era o alegere rară, o sinucidere socială, un drum fără întoarcere.

După anii 1990, când granițele s-au deschis, emigrarea economică a devenit un fenomen de amploare în România. În anul 2021, se evalua că există peste cinci milioane de români

plecați din țară ca emigranți economici. Majoritatea au plecat în țările din Europa pentru a face ceea ce localnicii din Occident nu mai voiau să facă: cules de căpșuni și sparanghel, cultivare de roșii în seră, îngrijirea bătrânilor. Alții și-au reconsiderat profesia cu salarii mai bune. Unii au ajuns chiar în Canada. În 2017, se evoca cifra de 90.000 de imigranți români în Canada. Pentru țară, golirea demografică a condus la mari dezechilibre sociale.

Coincidențe semnificative

Spune undeva scriitorul Jean d'Ormesson: Sunt zile, luni, ani interminabili când nu se întâmplă aproape nimic. Sunt minute, secunde, care conțin o întregă lume. Pentru noi, vara anului 1981 a fost cel mai lung an din viața familiei.

*

Îmi amintesc mirarea vameșului de la Giurgiu. A consultat atent pașapoartele și s-a lansat într-un monolog premonitoriu: „Plecați cu mașina? Toți trei? Păi nu vă mai întoarceți!” Tonul său nu era nici amenințător, nici provocator. De unde știa el, ceea ce noi nu știam? După Giurgiu, am străbătut o Bulgaria uitată de istorie: ternă, sărăcăcioasă, cufundată în întuneric. Către ora unu noaptea, am simțit că ne apropiem de Grecia. La orizont, totul era scaldat în lumină. Vama dintre Bulgaria și Grecia a fost rapidă și prietenoasă. Apoi, a urmat drumul paralel cu marea, de la Salonic la Atena. Era vară. Mirosea a vacanța, a libertate, a prosperitate. Pe malul mării erau hoteluri de carte poștală. Zumzetul turiștilor părea semn de bunăstare și relaxare. Ne-am spus atunci că, libertatea nu era posibilitate de a face ce vrei, ci posibilitate de a visa la orice.

Am ajuns cu bine la rudele noastre din Atena. La ei l-am întâlnit pe Enache, doctor veterinar venit din București. Ceruse azil politic cu câteva zile înainte. Enache era cu soția, dar aveau doi copii rămași în țară, la bunici. Enache ne-a vorbit despre Canada. Visa romantic să le ofere copiilor o viață prosperă. Șapte kilometri de plajă voi avea în țara lacurilor și a pământurilor virgine – așa îi plăcea lui Enache să viseze –. Era patetic. Enache

ne-a dus la hotelul plin de polonezi. La ei, în Polonia, se pregătea legea marțială. Am întâlnit acolo și câțiva români care hotărâseră să nu se mai întoarcă în țară. Enache declama optimist: eu vă arat „drumul libertății”. Riscul, spunea el, nu este să rămâneți, riscul este să vă întoarceți!

Am rămas. Adică am hotărât să nu ne mai întoarcem. Eram ca într-un *western*. Eram într-o diligență ce alerga în pustietate. Înăuntrul diligenței, câțiva călători speriați, de teama că, deodată și de niciunde, pot apărea indienii războinici, înarmați cu săgeți. Căi începeau atunci să alerge nebunește, fără direcție. Erau halucinații, amplificate de o stare angoasantă. În imaginația mea, Enache era mesagerul unor dorințe nespuse. Enache trăia în aventură. Îi simțeau freacă minții când evoca începutul de viață nouă, de parcă inconștientul avea propriul său proiect. Printr-o logică imperceptibilă, evenimente independente unele de altele au devenit parcă solidare. Enache a devenit mesagerul viitorului. Poate că Enache nu făcea decât să-și încurajeze soția, speriată de incertitudine, de nesiguranță. Poate că Enache încerca să-și dea curaj pentru doi. Enache mâna caii speriați într-o direcție care îi părea a fi cea bună. Propria sa îndrăzneală îi încuraja pe ceilalți. Din păcate, după ce și-a adus cei doi copii din România la Edmonton, Enache a fost spulberat de un cancer fulgerător. Și Cornelia, soția cea timidă și temătoare, a trebuit să se descurce în lumea nouă, fără Enache. Poate că temerile ascunse l-au doborât pe Enache.

Hotărârea de a rămâne în Occident s-a decis în câteva zile, dar aceste zile au rămas în amintirea mea ca o aventură imprevizibilă. Am cerut azil politic. Aveam alegere între trei țări de imigrație: SUA, Canada și Australia. Am ales Quebecul, singura provincie francofonă și europeană din Canada. Am așteptat nouă luni dreptul de rezidență în Canada. Ne-am temut pentru familia rămasă în România, căreia i s-a cerut să ne convingă să ne întoarcem. Dar odată cerut azil politic, toată vechea construcție de viață s-a prăbușit, ca un efect de domino. Proaspătul apartament de la București a fost confiscat. Am fost radiați de la locurile de muncă. Drum de întoarcere nu mai exista. Ne uitam la cheia de la

apartament, ca la moștenirea unui trecut, devenit brusc îndepărtat. *Acasă* rămăseseră cărțile deschise acolo unde ajunsesem cu lectura. O întregă administrație a vieții a fost stopată brusc. Eram la capătul unei vieți. Eram la începutul unei alte vieți.

Cele nouă luni la Atena le-am trăit cu familia din Grecia, care ne-a oferit ospitalitate, căldură. De altfel, și ei plecaseră din România în anii 1970 și, la rândul lor, trăiseră începuturi într-o țară nouă, într-o limbă nouă. Să citești și să scrii în alfabetul grec, după cel latin, este un efort care te poate descuraja. O familie de 12 persoane fusese „cumpărată” de un unchi grec, în schimbul unei sume apreciabile de dolari. Era vremea când Ceaușescu făcuse o prioritate națională din a plăti datoriile externe. Un mare număr de sași au fost „cumpărați” de Germania și au părăsit România în mod legal. A fost cazul și cu o serie de greci aciuiați în România, după războiul civil din Grecia.

*

Exilul are explicații politice. Este relativ simplu să numești o motivație clară a plecării, și, mult mai complicat, să înțelegi procesul emotiv care conduce la decizia plecării. Sunt momente în viață în care exclamațiile existențiale vin de la sine, și ceea ce nu înțelegem ne revine sub formă de destin. Cu timpul, încercând să pun ordine în dezordinea plecării, mi-am amintit că vara lui 1981 a fost teatrul unor *coincidențe semnificative*. Formula îi aparține lui Carl Gustav Jung, și evocă o conexiune insesizabilă între evenimente exterioare și interioare, conexiune care se pregătea în secret și conțineau o secretă coerență. În 1981, Generalul Jaruzelski, în încercarea de a suprima mișcarea *Solidaritatea*, a instituit legea marțială în Polonia. Plutea în aer pericolul invaziei sovietice. Moartea tatălui meu în vara lui 1981, a fost rana care avea nevoie de o vindecare, o vindecare care nu este niciodată atât de promptă ca rana. Vameșul de la Giurgiu, cu exclamațiile lui: „Nu vă veți întoarce!” La plecarea în Grecia, fratele meu mi-a spus pe neașteptate: „Sper că nu vă mai întoarceți!” Apoi întâlnirea cu câțiva români la Atena, pe cale să ceară azil politic. Familia din Grecia care făcuse pasul cu zece ani înainte.

Și Enache, mesagerul viitorului. Nu spune psihanalistul Jung că, din tensiunea unor evenimente semnificative, apare soluția acolo unde o așteptăm mai puțin? Și soluția apare ca o ciudată corespondență între ceea ce simte și trăiește individul și evenimente din realitatea concretă. Psihanalitul a evocat celebru exemplu cu cărăbușul. O pacientă îi povestește visul cu un cărăbuș, care i-a apărut din senin pe masă. Și îi cere lui Jung o explicație rațională a visului. Întâmplarea face că, în acel moment, un cărăbuș se lovește de geamul camerei de consultație. Jung îl culege și îl depune pe masă, fără altă explicație. Pacienta realizează atunci emoția unei simultaneități, ca un mesaj ascuns. Poate că, pentru noi, întâlnirea cu Enache era un mesaj ascuns și revelat. Enache a apărut ca un mediator de dorință nespusă, neștiută? Și iată-ne expatriați.

Expatriați și statornici

Să vorbim puțin despre *cei de undeva, cei de niciunde, cei de pretutindeni*.

Multă vreme asociam *expatriații* cu arborii dezrădăcinați de furtună. Dar viața și parcursul de expatriat mi-a apărut, cu timpul, cu pribegii și cu rătăcirea. Nici început, nici capăt, ci mai degrabă un mijloc. O rătăcire rizomică. Nu se etalează plantele rizomice prin expansiuni laterale și nu se prelungesc ele în noduri, ramuri și frunze? Într-o organizare rizomică, elementele urmează o linie de împrăștiere pe orizontală. Identitatea rizomului, spune poetul guadalupean Édouard Glissant, este creativă, multiplă, compozită, deschisă la multiple posibilități. Este o identitate relație. Nu așa arată parcursul expatriatului? Expatriatul învață să supraviețuiască prin fuga laterală. Oricare din nodurile noi de viață devin promisiunea unei noi vitalități. Precum plantele rizomice, expatriatul se adaptează prin variațiuni, expansiune, captură și supraviețuire.

Dacă expatriații sunt cei care pleacă în lume, *sedentarii sunt ancorajii, înrădăcinații, statornicii*, cei care rămân să trăiască în țara lor de origine. Ei au o înrădăcinare geografică, teritorială;

sunt legați de un loc anume: un sat, un oraș, o regiune, o țară. Ei sunt precum copacii din pădure, care trăiesc într-un mediu cunoscut și evoluează într-o comunitate.

Lectura cărții lui Peter Wohlleben, *Viața secretă a copacilor*, m-a făcut să îi percep pe cei rămași acasă ca trăindu-și viața într-o comunitate protectoare. Statornici precum copacii din pădure, ei constituie o societate fondată pe colaborare și mutualitate. Iar legea pădurii, cum observă Wohlleben, nu este jungla, puterea și ierarhia, ci colaborarea, protecția mutuală și armonia colectivă pe termen lung. Legea pădurii este supraviețuirea și solidaritatea. Copacii mai bătrâni împart informații cu cei mai tineri și le transmit experiența lor de viață. Fiecare copac memorează, învață și transmite informații. Copacii protejează puietii și au grijă de vecinii lor bolnavi sau mai bătrâni. Ei se comportă ca niște părinți, ca niște vecini și, la nevoie, ca infirmieri. Starea lor de bine depinde de comunitatea în care se dezvoltă. Când sunt loviți, copacii suferă. Chiar și copacii puternici se îmbolnăvesc de-a lungul vieții și, în astfel de momente, au nevoie de ajutorul vecinilor. Când un copac este agresat, el își avertizează vecinii de pericol. Semnalele transmise de la un copac la altul, notează Wohlleben, sunt informații prețioase despre pericole comune: insecte, secetă sau vânturi puternice. Un fel de internet invizibil, *Wood Wide Web*, leagă copacii printr-o serie de interconexiuni și mesaje. Rădăcinile comunică între ele și își împart rezervele de glucoză și de apă. Ramurile și frunzele comunică altor copaci pericolul unor furtuni și se apără de vânt și intemperii. Copacii-mamă au grijă de copacii-copii.

Înrădăcinații au un trecut comun. Așa se face că oameni care se încrucișează pe stradă, și nu se cunosc între ei, se simt legați unii de ceilalți? Cum ne spune istoricul irlandez Benedict Anderson:

„Acești oameni se includ unii pe alții într-o formă imaginată, numită națiunea. Națiunea este o comunitate imaginată, iar forțe afective fac posibil acest sentiment de includere. Membrii unei comunități naționale locuiesc împreună pentru că își

imaginează că fac parte din statul-națiune. Conaționali tricotează un soi de membrană morfologică, invizibilă, abstractă, imaginată. Un soi de potențial imunitar, care se poate actualiza, atunci când comunitatea imaginată se simte amenințată de forțe din afară”.

Dacă expatriații pot fi numiți *cei de niciunde*, dacă ancorații pot fi numiți *cei de undeva*, există și o categorie restrânsă, a celor de pretutindeni. *Cei de pretutindeni* sunt cei cu mai multe rezidențe pe mapamond. Ei aparțin comunității bogaților epocii, care se deplasează în jeturi private și posedă rezidențe de excepție. Citeam de curând despre orașelul Montecito de lângă Santa Barbara, din California, multă vreme un orașel locuit de fermieri. Apoi, celebriți de la Hollywood și-au construit acolo proprietăți de lux și, treptat, alți bogați și-au ales rezidența în acest orașel. În 2020, prințul Harry, din familia regală a Angliei, și soția sa Meghan s-au mutat în acest orașel verde și retras, într-o rezidență de peste 14 milioane de dolari, ceea ce a sporit faima orașelului cetate, dar a făcut să crească vertiginos prețurile proprietăților din jur.

Este vorba de *lifestyle enclaves*, grupări de milionari și miliardari. Sociologul Robert Bellah, care a studiat acest gen de enclavă, spune că ele sunt opuse comunităților care funcționează prin osmoză, interdependența, istorie comună și participare la viață civică. Rezidențele celor bogați sunt izolate și inaccesibile, veritabile insule, înconjurate de ziduri care izolează. Cei de oriunde reprezintă o superclasă internațională, delocalizată, proteiformă, ruptă de atașamente locale. Ei trăiesc un fel de „mondializare fericită”.

2. O datorie de memorie

*Timpul trece prea repede! Și ne întrebăm ce este de făcut!
Ne lansăm atunci pe urmele memoriei (...)
Memoria este ca o tapiserie.
În spatele tapiseriei, pe partea ei dosnică,
găsim noduri grosolane și fire care atârnă alandala.*

Thomas Mann

Cei plecați în lume

Exilați și emigranți economic

Ce îi aseamnă și ce îi deosebește ?

Dacă refugiații epocii Ceaușescu au plecat din țară din motive politice, emigranții de după anii 1990, au plecat pentru o viață mai bună. Dacă refugiatul politic pleca pe neașteptate în lume, emigrantul economic își pregătea din timp plecarea, cu acte, bani și bagaje. Dacă exilatul era un soi de iluzionist animat de ideea de libertate, emigrantul economic știa ce are de făcut, odată ajuns la destinație. Administrarea plecării în lume era foarte diferită. Pentru exilatul din țările comuniste, drumul trecea printr-un câmp de refugiați – în Italia, în Austria sau în Grecia –. Mai întâi, trebuia să obțină azil politic, după care putea face cerere pentru o țară de adopție, dispusă a-i primi. Statutul de exilat era, invariabil, legat de situația politică creată de *Cortina de fier*. Exilatul politic era considerat un fel de trădător, odată trecut în Vest. În anii 1980, auzisem povestea scriitorului bulgar exilat în Anglia, Georgi Markov. Pe când aștepta să se întoarcă la domiciliul său, după orele de lucru, a apărut de niciunde cineva cu o umbrela în mână și i-a înfipt-o în picior. Trei zile mai târziu,

Markov murea otrăvit de vârful umbrelei. Pentru serviciile secrete, exilații erau considerați potențiali trădători.

*

Emigrantul economic, plecat din România după 1990, se pregătea cu mult timp înainte de plecare. Alegea o țară de destinație. Se informa despre țara de destinație și despre condițiile de emigrare. Își pregătea un dosar cu diplome și abilități profesionale. Pleca la drum cu bani și bagaje. Își vindea casa sau bunurile pe care le avea în țară, pentru a se putea întreține o vreme în țara de adopție. Cu biletul de avion în buzunar, emigrantul economic pleca spre noua țară de rezidență, unde era așteptat de cei care emigraseră înaintea lui și cu care era în contact. Dacă exilatul trăia în străinătate ca pe o cădere în gol, emigrantul economic venea cu un caiet de adrese și se integra cu ajutorul comunității celor deja stabiliți, înaintea lui. El conta pe un capital relațional. Era ajutat să-și găsească prima locuință și primul loc de muncă. Era susținut moral, și îndrumat în demersurile administrative. Prin rețeaua de legătură cu cei veniți înaintea lui, avea acces la informații despre școală, despre cartier, despre oraș și despre țara respectivă. De cele mai multe ori, emigrantul economic își alegea prima locuința în cartierul, sau în clădirea în care locuiau cunoscuți de ai lui. Evoluă în grup și, de altfel, putea oricând să revină în țară.

*

Iată ce spune Maria Ruxandra, copil de emigranți români, veniți din Iași spre sfârșitul anilor 1990, într-un interviu despre identitatea sa:

„Părinții mei, atunci când au venit la Montreal, s-au mutat într-un imobil, unde trăiau familii de români. Acolo mi-am petrecut copilăria. Acel imobil este asociat cu copilăria mea. Acolo vorbeam românește. Acolo celebrăm sărbătorile religioase, împreună cu toți ceilalți și în limba română. În casa mea și în tot blocul mirosea a sarmale și cozonac. Așa am trăit apartenența și atașamentul meu la tot ce însemna România”.

Exilul: două erori de anticipare

Cei care au plecat din România, în anii 1980, nu au rămas în Occident pentru că au resimțit implozia comunismului. Ei au resimțit, mai degrabă, imposibilitatea de a reforma sistemul. Odată ieșiți în Occident, nu s-au mai întors acasă. Pentru ei, căderea comunismului, în 1989, a fost imprevizibilă. Asta mă duce cu gândul la alegoria broaștei, cu ajutorul căreia, Nassim Taleb (*Lebăda neagră*) evoca imprevizibilul din viața noastră. Imaginați-vă, spune el, o cratița plină cu apă rece, pe care o punem pe foc. Dacă aruncăm o broască în cratiță, ea va înota fără grijă, pentru că apa e bună. Dar, treptat, apa se încălzește. Broasca simte schimbarea, dar are încă o senzație plăcută. Doar că apa se tot încălzește. Broasca înoată, înoată, dar este din ce în ce mai obosită. Începe să o cuprindă o ciudată somnolență. Apa se tot încălzește și devine fierbinte. Broasca încetează să mai înoate. Reflexele ei de supraviețuire s-au diminuat. Ea va sfârși opărită. Într-o experiență inversată, o broască aruncată în apă fierbinte, va face un mare salt, în care își va pune toată energia. Și instinctul de supraviețuire o poate salva. Aș spune că cei care au rămas în țară au trăit anii 1980 ca fiind cei mai grei din anii comunismului: frigul, dificultățile de procurare a alimentelor, o televiziune redusă la câteva ore pe zi.

*

Și, totuși, anumite evenimente emblematice au alertat starea de spirit în lagărul socialist: invazia Cehoslovaciei de Armata Roșie, în 1968., Mișcarea Solidaritatea pe șantierul naval de la Gdansk, care, în anii 1980, anunța uzura regimului comunist și nemulțumirile oamenilor muncii, implozia comunismului în Uniunea Sovietică, prin liberalizarea economică, politică și culturală operată de Mihail Gorbaciov, numită *perestroika* și *glasnost*. În vizită oficială în China, în 1989, în timpul manifestațiilor din Piața Tiananmen, un jurnalist îi cere opinia lui Gorbaciov despre Marele Zid Chinezesc. „Foarte frumoasă realizare, dar sunt prea multe ziduri între oameni”. Și când

jurnalistul insistă: „Ați dori ca zidul de la Berlin să fie eliminat?”, Gorbaciov răspunde, dezinvolt: „De ce nu?”

În 1989, în vizită în România, Gorbaciov va constata stagnarea regimului Ceaușescu și lipsa de orice interes în a reforma sistemul. Pentru Gorbaciov, guvernul Ceaușescu era deja condamnat. Implozia comunismului era în curs. România avea să fie singura țară în care regimul a căzut în sânge, sângele tinerilor eroi care au crezut în revoluție și care au fost sacrificați. Și sângele cuplului Ceaușescu, care, după un proces expeditiv, au fost executați la Crăciunul anului 1989.

*

În mod misterios, pentru expatriat, exilul părea că se reduce la plecarea din țară. Dincolo de rațiunile politice ale exilului, expatriatul descoperea că plecarea sa neașteptată o trăia ca pe o vină, o separare, o pierdere. Era un doliu, de tot ceea ce a fost înainte. Desigur, nu toată lumea reacționează la fel în fața unei traume. Suntem inegali constituiți biologic, psihologic și social. Cei tineri sunt mai permeabili la schimbare. Cei optimiști vor vedea paharul mai degrabă plin, în timp ce scepticii vor cultiva îndoielile. Dacă schimbarea bruscă și frontală de mod de viață era trăită ca o traumă, adaptarea treptată la o altă lume, ar putea fi asociată cu reziliența, cu nevoia de a naviga prin încercările vieții, cu nevoia de reconstrucție mentală și afectivă.

*

Psihiatra americană Elisabeth Kübler-Ross propune un model de analiză a procesului de ajustare al trăirilor în situație de traumă, în mai mulți pași emoționali: negarea, furia, depresia și tristețea, resemnarea, ajustarea și reconstrucția. Această schemă a fost aplicată, cu mare succes terapeutic, și în caz de șomaj, divorț, toxicomanie, sinucidere ratată sau un deces din familie. Din experiența mea, aș spune că această schemă este aplicabilă și deznădăcinării imprevizibile.

Cum aș descrie trauma exilului?

1) Șocul. Negarea. Exilatul este uimit de gestul lui. Cum am putut să părăsesc totul și să plec în necunoscut? De ce a